

УДК 271.4(477)-9-767-675-673.5:341.485(=161.2)

DOI 10.35423/2078-8142.2024.1.1.11

Р. А. Горбань,

*доктор філософських наук, професор, професор кафедри історії мистецтва та соціально-гуманітарних наук Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва, Львівської національної академії мистецтва, м. Косів, Івано-Франківська область, Україна; професор кафедри богослов'я ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого», м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: graukr@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7112-9723>*

**ЦІНА ТЕРПІННЯ ЯК ЗБЕРЕЖЕННЯ БОЖОГО
Й УКРАЇНСЬКОГО СИНІВСТВА
У ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ
ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ СОФРОНА МУДРОГО
(до 100-літнього ювілею преосвященного Владики)**

Статтю присвячено 100-літньому ювілею єпископа Софрона Мудрого, професора східного канонічного права Папського Східного інституту в Римі, згодом – Івано-Франківської теологічної академії та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Стаття складається з двох блоків. У першому блоці запропоновано розбір наукових праць, написаних за чверть століття, починаючи від кінця 1990-х років, представниками різних галузей вітчизняної гуманітаристики, в яких досліджуються церковна, освітянська й наукова сфери його діяльності. Огляд наукових розвідок дав можливість не лише показати масштабність цієї непересічної особи як церковного й культурного діяча, а й виявити суттєву прогалину – відсутність досліджень філософських поглядів преосвященного Владики. У другому блоці вперше в науковому дискурсі запропоновано аналіз філософського виміру історичного й

правознавчого доробку професора Мудрого, його історіософії, висвітлено філософсько-богословське бачення мислителем тисячолітньої історії українського християнства у фокусі таких понять, як «прозелітизм» і «ціна терпіння». Автор стверджує, що філософія як світогляд формувала кожну церковну чи публічну промову Софрона Мудрого, його наукову й богословську думку та визначала ідейний і концептуальний рівень його праць і висловлювань. Як історик Церкви і доктор канонічного права, професор Мудрий виробив філософсько-релігійне бачення історичних та юридичних проблем прозелітизму у світлі цілісного розуміння ідентичності національного й релігійного в їх нерозривності, взаємозв'язку та взаємовпливі на героїчних шляхах, позначених славою, і на трагічних манівцях історії становлення Української Церкви й української нації як єдиного історично-культурного процесу.

Ключові слова: канонічне право, прозелітизм, духовний етноцид, дехристиянізація, денаціоналізація, розвиток, екуменізм, Другий Ватиканський Собор, українське християнство, католицизм, православ'я, національно-релігійна ідентичність, Іван Павло II, есхатологія.

Автор геноцидних студій львівський історик Андрій Козицький у своїх наукових працях переконливо доводить, що українці – найбільший народ, який хотіли знищити у ХХ ст., позаяк втратили лише від Голодомору 1932–1933 рр. належать до найбільших геноцидних втрат людства минулого століття [17, с. 3, 231]. Війна, розв'язана проти України у 2014 р., вже позначена жахаючими гекатомбами й усіма можливими засобами та формами геноциду. Провідні історики Інституту історії України НАН України Валерій Смолій і Олексій Ясь пов'язують її з неоімперськими амбіціями сучасної РФ, яка не визнає українську ідентичність і зорієнтована на її тотальне знищення, отже спробою відновити стару, колоніальну залежність українців, а це «ліквідація України як держави, повне розмиття ідентичності, суцільне зросійщення культури, економічна підпорядкованість, загальноросійські моделі соціалізації» [27, с. 13]. Тому науковці визначають сучасну війну як екзистенційну, як війну «не

тільки за державний суверенітет України, а й за саме існування української ідентичності» [34, с. 69].

Десять років війни, особливо два останні, позначені незносним, вбивчим болем і національними втратами, про які годі й думати, бо в контексті української історії шлях сьогоденного страждання видається нестерпним і нескінченним, таким, що його вже неможливо витримати. Ми всі прагнемо перемоги і ставимо питання, як довго ще терпіти та якою є ціна нашого терпіння і нашої перемоги, адже «Серед ночі добре думати про світло. Але як ніч тягнеться без кінця, то вона стає тягарем» [18, с. 151]. Тим часом відповідь на це запитання вже сформульована й обґрунтована науково у філософській концепції історії українського християнства професором східного канонічного права Папського Східного інституту в Римі, згодом – Івано-Франківської теологічної академії та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктором права, істориком християнства, богословом і філософом єпископом Софроном Мудрим.

Реалізуючи у своєму житті й творчості глибинну інтенцію, закладену Божим Провидінням у його родоводі та виокремлену народною мудрістю у прізвиську-прізвищі, як дзеркалі історії роду, особливу прикмету, що віками передається від батька до сина, Софрон (Степан) Мудрий свій духовний і життєвий досвід, в якому нерозривно з'єдналися релігійна й національна ідентичності як усвідомлення Божого й українського синівства, здобутого й збереженого ціною терпіння, втілив у чималому науковому й проповідницькому доробку, просякнутому глибокою філософською думкою.

У погрозові часи воєнного сьогодення життєвий шлях нашого видатного співвітчизника надихає, сповнює оптимізмом, відкриває перспективу в майбутнє Української держави й української нації. У вісімнадцятирічному віці через першу радянську окупацію Галичини він змушений був покинути рідний Золочів. Із міста Львів у часи лихоліття Другої світової війни розпочався його путь терпіння як мігранта, відірваного від родини, материнського краю, Батьківщини тривалістю у півстоліття. Проте десятиріччя міграції обернулися дорогою повернення до рідної хати вже літньою людиною,

яка не шукає прихистку та відпочинку на своїй землі, а повернулася додому як будівничий, сповнений ідей і сил для втілення їх у життя.

Свій здобутий в Америці й Європі досвід науковця, педагога, освітянина, публіциста й душпастиря Софрон Мудрий, прийнявши єпископську хіротонію, спрямував на відбудову духовної культури й церковно-релігійного життя у секуляризованій, дехристиянізованій, денаціоналізованій за роки панування ворожого радянського режиму Україні. Оцінюючи свою титанічну діяльність на радіо «Ватикан», він говорить лише про намагання покласти «ще одну цеглину для збереження святині нашої [української] релігійної культури» [21, с. 88]. Владика Мудрий був скромним, проте великим духовним вчителем і великим будівничим храмів, монастирів, академій, шкіл, бібліотек, видавництв, музеїв – матеріальних і духовних форм національної культури, її справжніх цінностей, адже заклав не одну цеглину у розвиток церковного життя, науки, освіти, виховання, меценатства, проповідництва, публіцистики, радіожурналістики, канонічного права, морального богослов'я, історії Церкви.

Сьогодні як ніколи на часі звернення до його мудрого, батьківського слова не лише задля розради у стражданнях, а й для усвідомлення історичних проблем українства і шляхів їх розв'язання, позаяк створена й науково обґрунтована мислителем, як добродішним істориком і джерелознавцем, філософська концепція тисячолітньої історії українського християнства дає можливість визначити ці шляхи і правдиво оцінити їх потенціал для розвитку Української держави й української нації. Як навчає у своїх духовних бесідах Владика Мудрий, «Терпіння має ту цінність, що дозволяє оцінювати всі речі за їхньою правдивою вартістю» [18, с. 154].

Головною інтенцією до написання статті стала надто скромна присутність особи Софрона Мудрого у науково-дослідницькому дискурсі. Це засвідчує не лише виданий 2019 р. з нагоди 30-річчя виходу з підпілля Української Греко-Католицької Церкви бібліографічний покажчик, в якому з 58 позицій у персоналії Софрона Мудрого лише 3 є науковими статтями, присвяченими аналізу його спадщини [31, с. 46–50], а й запропонований у ній огляд тих праць, що не ввійшли до покажчика. Розбір здійснених за чверть століття

досліджень, які почали з'являтися в науковому дискурсі України наприкінці 1990-х рр., дав змогу виконати два завдання: по-перше, висвітлити масштабність цієї непересічної особи, її реального внеску в розвиток як української Церкви, так і української національної культури; по-друге, з'ясувати лакуну в дослідженнях доробку Софрона Мудрого – відсутність розвідок, присвячених філософським поглядам мислителя. Тому головною метою статті став аналіз однієї з його філософських концепцій, а саме – філософсько-богословської концепції тисячолітньої історії українського християнства як єдності національно-релігійної ідентичності українського народу, а також інтерпретації мислителем прозелітизму як форми етноциду, релігійного інструменту колоніальної політики сусідніх держав з імперськими амбіціями, спрямованої на денационалізацію та дехристиянізацію українців, нищення онтологічних основ буття нації.

Ступінь дослідження спадщини Софрона Мудрого у вітчизняній гуманітаристиці. Доробок вітчизняних науковців, які досліджували життєвий і творчий шлях «вродженого організатора і невтомного духовного пастиря» [4, с. 305] – єпископа Софрона Мудрого, хоч і незначний за обсягом, однак достатньо різнобічний, оскільки висвітлює головні ділянки його діяльності та представлений працями фахівців від магістранта до доктора наук у таких галузях гуманітарних досліджень, як богослов'я, журналістика, історія, канонічне право, культурологія, літературознавство, мистецтвознавство, мовознавство, музикознавство, педагогіка. Так, Ігор Ісіченко [10], Річард Горбань і Руслан Делятинський [6] розкривають аспект, пов'язаний з діяльністю Владики Софрона Мудрого як освітянина на посаді ректора і професора Івано-Франківської Теологічної Академії Української Греко-Католицької Церкви, результатом якої, за визначенням очільника Української Автокефальної Православної Церкви, доктора філологічних наук, професора архієпископа Ігоря Ісіченка, стала поява однієї з найфундаментальніших духовних шкіл у сучасній Україні [10, с. 14]; а Олег Каськів і Василь Майка висвітлюють церковну практику Владики як провідника Івано-Франківської Єпархії, адже завдяки його зусиллям у царині релігійного життя й освіти на Прикарпатті, у рідному краї Мудрого, постало

багато храмів і з'явилася одна з найкращих семінарій України та Європи [13, с. 22]. Викладацьку працю отця Софрона у Римі на посадах ректора Української Папської колегії св. Йосафата й професора Папського Східного інституту висвітлює Олег Каськів [14, с. 25], а Любов Геник розповідає про його діяльність як професора філософського факультету (кафедри релігієзнавства і культурології) Прикарпатського університету імені Василя Стефаника [4].

Не лишилася поза увагою і наукова спадщина Софрона Мудрого. Подаючи загальний огляд його наукових праць, Юрій Клоновський запропонував таку їх класифікацію: богословсько-проповідницькі, церковно-історичні та юридичні [16, с. 51]. Натомість О. Каськів пропонує дещо іншу класифікацію: богословсько-проповідницькі, церковно-історичні, канонічні та богослов'я духовності [14, с. 26]. Оцінюючи церковно-історичний науковий доробок преосвященного Владики, І. Ісіченко стверджує, що «Нарис історії Церкви в Україні» (1990, 1995) належить до перших серйозних сучасних узагальнювальних досліджень з історії Українських Церков [10, с. 14]. Л. Геник аналізує церковно-історичні праці Мудрого в їх взаємозв'язку з його історико-правознавчим науковим спадком [4]. І. Ісіченко наголошує на іншому зв'язку правознавчого доробку Владики, а саме – поєднанні наукового знання із практикою у двох аспектах, пов'язаних, по-перше, з нелегким в умовах секуляризованого й деморалізованого суспільства введенням єпархіального життя в здорове річище канонічного права [10, с. 10–11], по-друге, з екуменічним мистецтвом, яким володів єпископ у розв'язанні міжконфесійних конфліктів [10, с. 12–13]. Дмитро Степовик додає ще один аспект, зауважуючи, що глибока теоретична база праць єпископа Софрона Мудрого знайшла своє втілення не лише в його архипастирській, а й у священницькій діяльності [28, с. 20, 24–25]. Зауважений І. Ісіченком аспект правознавчої спадщини Софрона Мудрого – втілення наукової теорії у практику церковного життя єпархії – розкриває митрополит Володимир Війтишин, аналізуючи вагомий внесок Владики у розвиток партикулярного права УГКЦ. Архієпископ Володимир Війтишин підкреслює, що здобутий у Римі досвід каноніста – доктора канонічного права, члена папської комісії

для підготовки Кодексу Канонів Східних Церков – дав ієрарху можливість вирішувати питання юридичної реабілітації УГКЦ Українською державою [3, с. 18].

Звертались науковці й до меценатської діяльності Софрона Мудрого, проте лише у двох сферах: професор Ганна Карась дослідила роль єпископа у збереженні музичної культури українців у діаспорі [11], а отець Климентій Стасів – його духовний і матеріальний внесок у розвиток видавництва «Місіонер» [15].

Особлива увага дослідників сфокусована на дарі речника слова, церковного промовця, яким був наділений преосвященний Владика й реалізував дану Богом обдарованість сповна у проповідництві та церковній публіцистиці. За словами Д. Степовика, він «природжений і покликаний Духом оратор», «справжній артист слова» [29, с. 298]. На думку цього науковця, стильові прийоми на письмі і в усному слові єпископа Софрона могли б стати прикладами в підручниках гомілетики [28, с. 20]. Порівнюючи проповіді єпископа Софрона Мудрого і предстоятеля Української Православної Церкви Київського Патріархату Патріарха Філарета Денисенка, Д. Степовик говорить, що за часів незалежності сформувалася «дуже сильна когорта талановитих проповідників і промовців на євангельські, християнські теми» [29, с. 299]. Учений, по суті, зауважив появу в пострадянській секуляризованій Україні проповідницьких шкіл, творцем однієї з яких є Софрон Мудрий. Мовознавиця Любов Пена у статтях, присвячених мовостилію Мудрого, визначає його як індивідуально-авторський і новаторський та вказує на те, що вироблений душпастирем у його мовленні спосіб репрезентації й інтерпретації засадничих принципів християнства мав значний вплив на утвердження релігійних цінностей в українській спільноті [25, с. 86; 26, с. 57]. О. Каськів приділяє увагу аналізу методології, теорії та практичному аспекту церковної проповіді отця Софрона, на засадах якої була вихована ціла плеяда священників, що засвідчено розвитком проповідництва в Українській Греко-Католицькій Церкві [12, с. 37]. Іван Ципердюк дослідив радіопроповіді Софрона Мудрого, які приносили втіху вірним, позбавленим своїх пастирів, та його роль у становленні української редакції радіо «Ватикан»,

передусім створенні команди фахівців-універсалів, що випереджали свій час впровадженням у радіожурналістиці нових видів, форм, жанрів та методів церковної публіцистики [32, с. 99; 33, с. 157]. Висвітлюючи діяльність єпископа Софрона Мудрого як популяризатора духовних знань у секуляризованому середовищі України, зокрема науковому, Д. Степовик робить акцент на двох визначальних якостях його церковної публіцистики й проповідництва, що стали «знахідкою і окрасою нашого церковного і світського життя» [30, с. 211]: перша – універсальність, адже його надзвичайно інформативні, високоінтелектуальні промови-проповіді є зрозумілими і добре вишколеним у духовних питаннях слухачам, і анальфабетам; друга – прозопоїчність, адже у його промовах-проповідях відчуваються не лише авторська позиція, а й авторська присутність – персональне «я», риси його людської й священницької вдачі, особиста причетність і зацікавленість проблемою [28, с. 20; 29, с. 301, 302; 30, с. 210].

Софрон Мудрий був не лише промовцем-проповідником від Бога, як неодноразово зауважують дослідники, – він був вродженим філософом, і це його покликання визначало не лише спосіб життя, а й спосіб думання й оформлення думок у вигляді філософських ідей і концепцій. У праці «Проповідництво і катехитика» (1993), яка, по суті, є підручником з теорії, методології й історії гомілетики, отець Софрон висловлює основоположну для всіх ланок своєї діяльності думку: «Священник має оперти глибокий дух своєї віри на підмурок християнського, філософського та теологічного знання» [22, с. 40]. Тому і його слово промовця-проповідника, і його наукова думка не лише мають добру філософсько-богословську базу, а й завжди є концептуалізованими – основаними на особистому філософському осмисленні проблеми, її концептуальному баченні та тлумаченні, на виробленні власної філософсько-богословської концепції досліджуваного чи обговорюваного явища. Саме цей аспект, пов'язаний з філософсько-богословською думкою Софрона Мудрого, залишився поза науковими розвідками дослідників, хоча на нього вказав професор Д. Степовик у статті з відповідною назвою «Мудрість як Божий дар» (1998), стверджуючи, що «Бог дарував йому мудрість не

тільки в його прізвищі, але і в кожній справі» [28, с. 21]. Проте йдеться про мудрість як рису людської вдачі – «добročинний поводитир у житті людини» [1, с. 180], а не про мудрість як філософське знання. Сам же преосвящений Владика визначав мудрість саме як чесноту людської особи, яка керує її практичним розумом і моральним життям, не дозволяє людині втратити духовний зв'язок з Богом та іншими людьми, тому вона є матір'ю всіх чеснот [24].

Філософія як світогляд і форма знання організувала наукову й богословську думку Софрона Мудрого та визначала ідейний і концептуальний рівень його наукових праць, церковних і публічних промов. При цьому філософія у вигляді знання була органічно поєднана з мудрістю у вигляді прозопоїчної чесноти, яка скеровувала це знання на благо. Йдеться про благо, яке мало втілюватися у конкретному – у розвитку Української Церкви і української нації. Розвитку як богословського поняття, у дефініції якого професор, доктор наук Мудрий прописує таку істотну рису: «Бог творчим актом надає своєму створінню можливості для самовдосконалення і розвитку, а також умови для цього, а всякий плід розвитку залишається у залежності від Бога – залежності, притаманній кожному створінню» [1, с. 254]. На нашу думку, саме у такому поєднанні мудрості й філософії, спрямованому на збереження та розвиток релігійної і національної ідентичності українства, маємо розглядати філософсько-богословську спадщину ієрарха нашої Церкви.

В автобіографічній книзі «Під опікою Божого Провидіння» (2008), ніби відчуваючи, що на світ і Україну, як злостива тінь клишоногого Вія, знов насуває морок війни, єпископ висловлює думку, яка зародилась у вісімнадцятирічного Степана Мудрого на початку Другої світової війни, в добу першої радянської окупації Галичини під впливом видовища вдіяних більшовиками звірств: «... яке марне це людське життя. Якою страшною є людина і держава без віри в Бога. Безбожна людина стає страшнішою за лютого звіра. Ба більше: вона стає страшним знаряддям самого сатани» [21, с. 11]. Оскільки, у розумінні преосвященного Владика, джерелом мудрості виступає віра в Бога, то, продовжуючи логіку його думки, можна стверджувати, що відірвана від віри філософія, основою якої не є така чеснота

особи філософа, як мудрість, є жажливою. Філософія, яка не керується мудрістю, перестає служити для блага людини і світу, втрапивши проводаря, вона сходить на манівці. Поєднання філософії і мудрості, реалізоване у творчості Софрона Мудрого, є прикладом повернення сучасній філософії втраченого нею і притаманного лише їй, як одній із форм людського знання, призначення, її онтологічної функції – бути світоглядом, керуючись мудрістю і здобутим знанням, відкривати істину про світ і людину.

Преосвященний Владика сформував філософський погляд на освіту, виховання, канонічне право, історію Церкви, екуменізм тощо. Тому, досліджуючи його богословський і науковий доробок, можемо говорити про філософію освіти, філософію виховання, філософію церковного права, філософію екуменізму, філософію історії.

Софрон Мудрий мав філософський погляд не лише на історію Церкви як загальнолюдської й національної спільноти, а й на історію життя окремої людини, передусім на історію свого конкретного життя. Він сформулював концепцію практичної прозопоїчної історіософії, побудованої на засадах морального богослов'я: «Я виробив собі таку філософію, як витривати до кінця добре. Вчорашній день – то вже є не мій, я вже його не виправлю, то вже в «комп'ютері» [Божому]. Завтрашній день ще не мій, я не знаю, чи він буде чи не буде. Отже, кожен нинішній день є мій, і кожний день я намагаюся пережити повноту в злуці з Богом і творенні добрих діл. Жити нинішній день в повноту для Бога» [5]. У цій концепції чітко прописаний мотив терпіння як витривалості, яка зміцнюється в людині щоденним творенням добрих діл.

Філософське бачення проблеми, яка потрапляла у фокус його думок, формувалося під впливом двох визначальних прозопоїчних чинників: релігійної та національної ідентичностей, що становили цілісність і специфіку світогляду мислителя та його особи. Відлучений злигоднями Другої світової війни від рідної хати на двадцять першому році життя, за півстоліття на еміграції він не втратив свого українського синівства. Пізнавши життя у вільному світі Європи й Америки, Софрон Мудрий не просто відчував себе сином свого

народу – він був ним, і на цьому екзистенційному ґрунті свого особистого буття мислитель сформулював концептуальну думку: «релігійно-церковне життя нашого народу стало вже понад тисячу років його життєвою філософією» [19, с. 5], яку зробив засадничою ідеєю «Нарису історії Церкви в Україні». У цій науковій праці на підставі ідеї єдності національного й релігійного життя народу мислитель обстоює поняття «українське християнство». Таким чином історіографічна праця постає у вигляді філософського узагальнення: історія Церкви в Україні – це історія прозелітизму як цілеспрямованого руйнування онтологічних засад тисячолітнього буття українства.

Прозелітизм, як заплановане й організоване намагання примусити членів некатоліцьких Церков розірвати зв'язок з материнською Церквою і перейти до однієї з католицьких Церков, був рішуче засуджений у Декларації про релігійну свободу Другого Ватиканського Собору «*Dignitatis humanae*», а також Папою Іваном Павлом II, який у своїх документах неодноразово виступав проти такої практики навернення [7, с. 60]. Саме така форма прозелітизму, яка, на думку професора Мудрого, суперечила екуменічним настановам Христа, порушувала «слово й бажання Христа, “щоб усі були одно” (Йо. 17:21) <...> щоб у розмаїтті обрядів окремих народів було “одне стадо й один пастир” (Йо. 10:16)» [20, с. 8], стала предметом філософсько-богословського осмислення на ґрунті його наукової діяльності як історика Церкви і доктора канонічного права.

Філософське осмислення прозелітизму в контексті тисячолітньої історії українського християнства започатковане в історично-юридичній праці «Перехід на інший обряд (з візантійсько-українського на латинський)» (1973). У преамбулі до неї вчений пише: «Обряд певною мірою є підґрунтям нації і захистом її єдності й свободи. Отже, зміна обряду викликала безліч суперечностей і непорозумінь, тому що одні намагалися перетягти інших на свій обряд, і такій зміні сприяли навіть ті, які стояли на чолі держави. З політичних мотивів для ортодоксів такі наміри були каменем спотикання і способом нищення нації» [20, с. 7]. Дослідивши історичний розвиток питання щодо законодавчого обмеження прозелітизму Апостольським

Престолом та ієрархією України, професор історії джерел усвідомлює не лише його вагомість для «зростання й поширення» екуменізму [20, с. 192], а й те, що в контексті історичних небезпек щодо єдності Української Церкви як гаранта єдності й свободи української нації це лише один бік проблеми, позаяк ризики прозелітизму є двосічними, як меч: вони загрожують не лише із Заходу, а й зі Сходу. Працюючи з історичними джерелами, зокрема документами Церкви, Софрон Мудрий добре розумів масштаби втрат української нації через прозелітизм, передусім з боку польського католицизму і московського православ'я. Це розуміння вимагало не просто класичної історіографічної праці, а глибокого філософського й богословського осмислення проблеми тисячолітнього шляху українського християнства, як культуротворчої і державотворчої сили, яка формувала духовну єдність українського народу, а також осягнення історичних шляхів штучного роз'єднання Української Церкви, яку Владика волів би називати Київською Церквою, як злочинного порушення екуменічного «слова й бажання Христа». Близько двадцяти років виношувалась ним і визривала праця, в якій історія Церкви в Україні – це історія прозелітизму з боку сусідніх держав з імперськими амбіціями, що намагалися у спосіб примусового чи маніпулятивного навернення вірян колонізувати українські культурно-етнічні землі, здійснюючи «послідовну денаціоналізаційну політику» [19, с. 122] у церковних справах, що вела до втрати як національної, так і релігійної ідентичності нашого народу.

Український католицизм, історично поставлений між двома дійсностями – латинським католицизмом і грецьким православ'ям, опинився у фокусі нищівної денаціоналізаційної політики. Софрон Мудрий наголошує: «Біда була в тому, що католицизм репрезентували великодержавні поляки, а православ'я – великодержавні росіяни, які мали силу і політичну владу, тож могли вчиняти соціальний і суспільний, і навіть культурний тиск на українського сусіда, який нічого з того не мав і мусив лавірувати між потужнішими з церковного і політичного огляду сусідами, вистояти перед тиском, відкидати спокуси і застрашування з одного боку перед схизмою, а з другого – латинізацією. На жаль, політичні і церковні сусіди – і Польща,

і РФ – переслідували не тільки релігійні цілі, але й національні інтереси, які зводилися чи то до полонізації, чи до русифікації українського народу» [19, с. 315].

Обидві великодержавні сусідки використовували релігію як ефективну зброю колонізації українців, при цьому «окупанти українських земель завжди дбали про те, щоб слушні політично соціальні домагання українського населення переродилися в церковні, тим способом стихія народу виснажувалася не на справжніх винуватцях всенародного лиха» [19, с. 256]. Якщо польська етнічна, соціальна, економічна окупація відбувалась переважно шляхом денационалізації української шляхти через її перехід на латинський обряд, що давав їй чималі переваги, то Московія прагнула, щоб українська Церква підкорилася московському патріархатові [19, с. 209, 215, 251, 267]. Як узагальнює професор, католицька Польща бажала, щоб українська католицька церковна дійсність перестала існувати як обряд, а православна РФ воліла її ліквідації як віри [19, с. 268].

Оскільки протягом століть Українська Церква виступала оплотом збереження української тотожності й окремішності – «символом церковної і тим самим національної незалежності» [19, с. 261], то Московія в усі часи вдавалась до найганебніших методів і засобів у справі її знищення. За радянської окупації це були різні акти відвертого духовного та фізичного насильства над духовенством і вірними: примусове приєднання різними способами впливу до російського православ'я або проголошення православними проти волі, ліквідація парафій і навчальних закладів, конфіскація церковного майна, депортація, арешти, ув'язнення, засудження й заслання на каторгу. Як зазначає Софрон Мудрий, лише мала частина духовенства врятувалась виходом в еміграцію або втечею, вірні змушені були жити життям Церкви в катакомбах [19, с. 381]. Російське православ'я, за визначенням професора, «зінструменталізоване атеїстичним радянським урядом» [19, с. 381], відважилось безсоромно й тотально нищити українське духовенство, залишаючи паству без душпастирського проводу, тобто

долучилося не лише до колоніальної політики денационалізації, а й до державної політики імперії – дехристиянізації українського народу.

За неповні 20 років після виходу другого видання «Нарису історії Церкви в Україні» усі ці репресії московського православ'я проти українського духовенства повторилися ще з більшою затятістю на окупованих землях Криму, Донеччини, а згодом Запоріжжя: залякування, погрози, депортації, побиття, арешти, катування, розстріли священників і пастви, інкримінація незаконного (українською мовою) проведення Таїнств і священних обрядів, розграбування церковного майна. Очевидно, що агресивність сучасної форми прозелітизму на окупованих землях України дійшла межі цинізму, а екуменізм по-московськи знайшов остаточне своє втілення у заяві: «коли закінчатся бойові дії, буде одна православна церква Московського патріархату» [2].

«Нарис» має й філософсько-богословський вимір, адже у його заключних главах автор подає узагальнення: «Та Господь допустив, що цю гірку чашу терпіння і випробувань віри довелось Українській Церкві випити до самого дна в надії, що Бог і Його правда переможуть» [19, с. 372], у світлі якого історія Церкви в Україні постає як історія тисячолітнього терпіння українського народу, який з усіх народів Європи в період становлення європейських державних націй мав найбільші втрати від потужних хвиль еміграцій, репресій, голодоморів, війн, знищення мови і культури – усіх можливих форм етноциду. Однією з найнефективніших форм нищення української нації став духовний етноцид у вигляді прозелітизму як державно-церковної цілеспрямованої політики сусідів-колонізаторів.

Однак у тлумаченні Софрона Мудрого терпіння є джерелом сили [18, с. 155]. Проблема терпіння й тема «Ціна терпіння» є однією з важливих у його проповідницькій діяльності. Із цією темою отець Софрон промовляв у своїх недільних радіопроповідях з Ватикану до розпорошених по світу українців, серця яких «розриває туга за рідною землею» [23, с. 49], щоб «набрали сили і йшли мужньо по цій дорозі життя» [23, с. 48]. Із нею Владика Мудрий звертався у своїх духовних бесідах до своєї пастви в Україні [18]. Протягом

десятиліть ця тема із суто гомілетичної, в якій богословське поняття «терпіння» є «виявом великого Божого милосердя до нас» [23, с. 49], а «ціна терпіння» тлумачиться проповідником як перепустка до Царства Христа: «Терпіння є брамою, через яку входимо до життя вічного» [23, с. 50], набуваючи дедалі глибшого філософського змісту, перетворилася на філософсько-богословську.

Набувши глибини філософсько-богословського виміру, поняття «терпіння» тлумачиться мислителем як екзистенційний стан людини. Воно включає у себе і терпіння тіла, і терпіння серця – відчуття розбіжності між вимірним ідеалом і дійсністю, і терпіння духу – почуття обмеженості, неспроможності зарадити біді [18, с. 151]. У понятті «ціна терпіння» відкривається його глибинний прозопоїчний сенс: усвідомлення свободи як Божого синівства, оскільки «Бог не трактує нас як невільників, а як синів, які втішаються свободою», і усвідомлення людської гідності як величчя людської особи, здатної «підвестися над самою собою», оскільки «Терпіння свідчить про величчя людини, яку Бог обдарував правом вибирати» [18, с. 152, 154].

Вживаючи слово «терпіння» протягом усього тексту духовної бесіди у двох його семантичних значеннях: терпіння як страждання і терпіння як витривалості – здатності стійко, без нарікань витримувати будь-які нестерпні умови й продовжувати існувати, Владика Мудрий майстерно показує, якою тонкою є грань між цими значеннями і як важливо для людини не втратити створений християнством екзистенційний зв'язок між цими значеннями, не дозволити розірватися та розійтися їм по полюсах, бо роз'єднання страждання і витривалості означатиме поразку людини як особи, занедбання нею головних прозопоїчних якостей – свободи і гідності, втрату людською особою любові, відтак розрив із Богом й іншими людьми.

В аналізі філософського розуміння професором Мудрим історії українського християнства слід враховувати, що в основу «Нарису» ним були покладені дев'ять томів історичних праць видатного історика Української Церкви отця Атанасія Григорія Великого [19, с. 5]. Цей історик сформулював концепцію «слави», що надає позитивного, життєствердного змісту сповненій трагізму україн-

ській історії. У славі український народ понад тисячоліття черпає свій життєвий оптимізм, на відміну від песимізму науковців-істориків, які керуються концепцією політики влади і сили. Поняття «слава» є всенародним каталізатором національної історії від князя Святослава до гасла «Слава Україні!». Релігію і Церкву отець Атанасій розглядає як головні рушії української історії, що спричиняються до творення слави та наснаження українського всенародного оптимізму, який є джерелом життя української нації [8, с. 19–20].

У такому філософському висвітленні історія Церкви в Україні – це не лише шлях страждання й витривалості. Це шлях збереження взаємозумовленої цілісності християнської і національної ідентичності нашого народу – духовної єдності, яку століттями його вороги намагалися розірвати, щоб позбавити тотожності та свободи, розколоти єдність української нації, яка понад тисячоліття формувалася навколо Київської Церкви, утворивши такий феномен, як українське християнство. Отже, це шлях слави українського народу і слави українського християнства, яке за понад тисячу років релігійно-церковного життя українства стало його життєвою філософією, бо сказано в Одкровенні Йоана Богослова: «І принесуть славу і честь народів до нього» (Од. 21:26).

Іван Павло II у книзі «Пам'ять і ідентичність» (2005), формулюючи філософсько-богословське визначення нації, говорить про те, що у Святому Письмі присутні елементи справжнього богослов'я нації, отже, «історія всіх народів покликана увійти в історію спасіння» [9, с. 81]. Розуміючи націю як прозопоїчну категорію, тобто спільнотну особу, та виходячи із вчення Другого Ватиканського Собору понтифік зауважує, що в есхатологічному вимірі сенс має не лише людське життя, а й історія народів, тому «Історія кожної людини, а через неї – історія цілих народів несе в собі особливий есхатологічний акцент» [9, с. 85].

Очевидно, що історія українського християнства, подана вченим у світлі есхатологічної слави українського народу, дає можливість говорити про богослов'я української нації Софрона Мудрого, в якому ціна тисячолітнього терпіння як екзистенційної діалектики страждання і витривалості – це збереження українцями свого

Божого й українського синівства, отже – релігійно-національної ідентичності.

«Хрест над світом – це і знак перемоги, і символ терпіння» [18, с. 150], – стверджує у духовних бесідах Софрон Мудрий. Таке бачення хреста як терезів, на шальках яких врівноважено терпіння і перемогу, дає ключ до розуміння української перемоги у сучасній екзистенційній війні, яку історики вже визначили як війну «за саме існування української ідентичності» [34, с. 69]. Хрест був і є символом українського воїнства. Тепер цей християнський символ є знаком маркування Збройних сил України, а їх військове вітання «Слава Україні!» вже понад сто років є гаслом борців за незалежність. За нього ворог сьогодні розстрілює кожного, хто вигукує йому ці слова в обличчя. Наша перемога у сучасній війні, згідно з історіософією Мудрого, полягає у збереженні тисячолітньої традиції українського християнства та обороні української національно-релігійної ідентичності.

Обдарований інтуїцією історика, професор Софрон Мудрий, досліджуючи закономірності історичного процесу, міг бачити майбутнє й закликав нас зробити це без страху: «З початком ХХІ століття ми вступили в нову епоху, в нову еру. Огляньмося назад і будьмо спостережливі. Ми довідаємося, що кожне століття, а тим більше – тисячоліття – починалося ніби з локальних подій, на які ніхто особливої уваги навіть не звертав. Аж потім, набагато пізніше, дізнавалися, що з маленьких воєн виникали гігантські пожежі і всесвітні трагедії <...> Ми не знаємо, який наслідок постане з тих страхітливих подій, якими розпочалося ХХІ століття. Диявол не дремає і готує свою диявольську програму нищення <...> Ні, ми не повинні боятися. Воно вже, і до того ж давно, запрограмоване на поразку і кінцеве знищення. З ким Бог, за тими й буде перемога» [18, с. 161–162]. Ці слова написані філософом за три роки до початку екзистенційної війни, спрямованої на тотальне знищення української ідентичності, – війни, яку вже називають початком Третьої світової.

Запропонований огляд наукових досліджень різних сфер діяльності Владики Софрона Мудрого дає розуміння масштабності цієї непересічної людської особи, її реального внеску в розвиток

української Церкви і української національної культури, отже, потребує і відповідного розмаху, і глибини досліджень. Наразі у наявних наукових розвідках доробок мислителя накреслено лише пунктирно. Його філософський спадок, який залишився поза дослідницькою увагою, у світлі актуальної історії України набуває особливої ваги, коли неоколоніальні амбіції одного з найпотужніших ворогів українського народу знов спрямовані на суцільне знищення його національно-релігійної ідентичності. Адже в історіософії Мудрого терпіння – це екзистенційний стан українства як спільнотної особи, яка у процесі тисячолітньої історії свого розвитку, попри втрати й поразки в змаганнях за єдність і свободу, зберігала екзистенційний зв'язок між терпінням-стражданням і терпінням-витривалістю, тому що християнство стало онтологічною основою його буття, а не лише життєвою філософією. І хоч жодний народ не намагалися знищити так, як це робили з українцями у XX столітті і роблять сьогодні, філософська концепція історії українського християнства як історії становлення української нації професора Мудрого відкриває у нашій свідомості перспективу, сповнену оптимізму, – окреслює шлях, з якого українська нація не має права сходити на манівці, – це збереження християнської й української ідентичності в їхній єдності й нерозривності – Божого й українського синівства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абетка християнської науки і обряду* / передмова єпископа Софрона Мудрого. Скорочене видання. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. 340 с.
2. Балакир А. \$25 тисяч, машини та «повага» за перехід до УПЦ МП. Як окупанти ліквідують приходи ПЦУ, УГКЦ та протестантів. *Релігійно-інформаційна служба України*. Львів, 2023. 17 грудня. URL: https://risu.ua/25-tisyach-mashini-ta-povaga-za-perehid-do-upc-mp-yak-okupanti-likvidovuyut-prihodi-pcu-ugkc-ta-protestantiv_n144795 (дата звернення: 17.12.2023).
3. Війтишин В. І. Івано-Франківська єпархія – Митрополія (1989–2011 рр.): етапи відродження та особливості становлення (канонічно-

правовий аспект). *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»*. Богослов'я: Збірник наукових праць / гол. ред. Р. А. Горбань. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 10–11. С. 9–31. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/121/221> (дата звернення: 18.12.2023).

4. Генік Л. Я. Доктор канонічного права Софрон Мудрий (ЧСВВ) – дослідник історії українського християнства. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. Івано-Франківськ, 2017–2018. Вип. 7–8. С. 305–326. URL: <https://carpathiansjournal.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/76/2018/11> (дата звернення: 19.12.2023).

5. Голомідова Н. Софрон Мудрий: «Піст не зводиться лише до відмови від м'яса». *Галицький кореспондент*. Івано-Франківськ, 2010. 4 березня. URL: <https://gk-press.if.ua/x2506> (дата звернення: 20.12.2023).

6. Горбань Р. А., Делятинський Р. І. *Івано-Франківська Теологічна Академія УГКЦ: традиції та становлення* (до 125-річчя Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 20-річчя виходу з підпілля Духовної Семінарії та 10-річчя заснування Теологічної Академії) : Наукове видання. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. 168 с. (Серія наукових видань «Бібліотека Наукового вісника ІФТА «Добрий Пастир», Випуск 1).

7. Горбань Р. А. *Належність до Церкви sui iuris та її зміна згідно з чинним церковним законодавством*: Коментар правових норм, що регулюють належність до Церкви sui iuris і обряду та їх зміну : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. 100 с.

8. Горбань Р. А. Оптимізм як світоглядне підґрунтя української ментальності й української культури (філософсько-релігійний аспект). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Львів, 2019. Вип. 24. С. 16–24. DOI: <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.24.2>.

9. Іван Павло II. *Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі тисячоліть* / пер. з італ. Мар'яни Прокопович; Італ. ін-т культури в Україні. Львів : Літопис; Український Католицький ун-т, 2005. 167 с.

10. Ісіченко І. Добрий Пастир: (до 75-річного ювілею Преосвященного Кир Софрона Мудрого). *Мудрий Софрон ЧСВВ, Єпископ. Бібліографічний покажчик*. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. С. 9–15.

11. Карась Г. В. Роль єпископа Софрона Мудрого у збереженні музичної культури українців у діаспорі. *Україна – Ватикан: Державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Галич, 26–28 травня 2011 р.). Галич : Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич», 2011. С. 433–440.

12. Каськів О. В. Вплив отця Софрона Мудрого на розвиток проповідництва в Українській Греко-Католицькій Церкві (1960–1993 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Львів, 2022. Вип. 43. С. 32–38. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.4>

13. Каськів О. В., Майка В. В. Вплив Єпископа Софрона Мудрого на семінарійну формацію та кадрову політику в Івано-Франківській Єпархії. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія* / гол. ред. Р. А. Горбань. Івано-Франківськ, 2021. Вип. 16. С. 10–26. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2021.16.2>

14. Каськів О. В. Наукова діяльність єпископа Софрона Мудрого. *Virtus: Scientific Journal* / ed. M. A. Zhurba. Montreal (Canada) : Center of Modern Pedagogy «Learning Without Borders», 2019. Issue 35, June. P. 25–27. URL: <http://conference-ukraine.com.ua/ua/virtus/archivej> (дата звернення: 21.12.2023).

15. Климентій (Василь Стасів; о. ; ЧСВВ). Духовний і матеріальний внесок Софрона Мудрого у розвиток видавництва «Місіонер». *Климентій (Василь Стасів ; о. ; ЧСВВ). Місія високого слова. Василянське книговидання: минуле, сучасне і майбутнє* / вступ. слово Блаженнішого Святослава Шевчука, Дмитра Степовика. Жовква : Місіонер, 2015. С. 288–297.

16. Клоновський Ю. Праці Софрона Мудрого як джерело до вивчення діяльності владики та історії Церкви. *Студентські історичні зошити*: збірник студентських наукових праць. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 6: (150-річчю від народження митрополита Андрея Шептицького присвячується). С. 49–60. URL: https://nauka.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/122/2018/06/SIZ_6_2015_r.pdf (дата звернення: 22.12.2023).

17. Козицький А. *Дослідження Голодомору та геноцидні студії*. Львів : Апріорі, 2021. 244 с.

18. Мудрий С. *Духовні бесіди*. Жовква : Місіонер, 2011. 168 с.

19. Мудрий С. *Нарис історії Церкви в Україні*. Рим – Львів : Видавництво ОО Василян, 1995. 404 с.

20. Мудрий С. *Перехід на інший обряд* (з візантійсько-українського на латинський): монографія / пер. з лат. о. Івана Козовика. Жовква : Місіонер, 2013. 228 с.

21. Мудрий С. *Під опікою Божого Провидіння: Спогади мого життя*. Вибрані статті і промови. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 216 с.

22. Мудрий С. *Проповідництво і катехитика: конспект лекцій*. Рим : Українська Папська колегія св. Йосафата, 1993. 174 с.

23. Мудрий С. Ціна терпіння. *Мудрий С. Недільна благовість. Недільні радіопроповіді з Ватикану*. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1970. С. 47–51.

24. Мудрий С. Що таке мудрість? *Нова Зоря: Український Греко-Католицький часопис*. Івано-Франківськ, 2017. 5 жовтня. № 37(1183). С. 3.

25. Пена Л. І. Мовостиль «Духовних бесід» Софрона Мудрого. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці, 2016. Вип. 772. С. 83–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_rsd_2016_772_18 (дата звернення: 23.12.2023).

26. Пена Л. І. «Слова» Софрона Мудрого: риси мовостилю. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці, 2019. Вип. 812. С. 53–58.

27. Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2022. № 6. С. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.003>

28. Степовик Д. В. Мудрість як Божий дар. *Мудрий Софрон ЧСВВ, Єпископ. Бібліографічний покажчик*. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. С. 18–25.

29. Степовик Д. В. Слово заключне про «Слова» добра, любові й науки від єпископа Софрона Мудрого. *Мудрий С. Слова. Випуск 4*. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2009. С. 297–302.

30. Степовик Д. В. Слово заключне. *Мудрий С. Слова. Випуск 2*. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2004. С. 210–212.

31. *УГКЦ. Історія. Відродження. Ісповідники віри*: (до 30-річчя виходу з підпілля Української Греко-Католицької Церкви): бібліографічний покажчик / Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка; відділ краєзнавчої літератури; укладачі: О. Шаран, С. Джоґолик; ред. Г. Горбань; відповідальна за випуск Л. Бабій. Івано-Франківськ : [б. в.], 2019. 76 с.

32. Ципердюк І. М. Релігійна публіцистика єпископа Софрона Мудрого в ефірі української редакції радіо «Ватикан». *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. Київ, 2017. № 2 (9). С. 98–99. URL: <https://ugi.edu.ua/wp-content/uploads/2020/07/pdf> (дата звернення: 24.12. 2023).

33. Ципердюк І. М. Роль єпископа Софрона Мудрого у становленні та розвитку української редакції радіо «Ватикан». *Масова комунікація: історія, сьогодні, перспективи*. Луцьк, 2016. № 9–10 (7). С. 154–159. URL:

[https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12125/1/Tsyperdyuk % 20I.pdf](https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12125/1/Tsyperdyuk%20I.pdf) (дата звернення: 24.12.2023).

34. Ясь О. В. Війна у проєкціях і конструкціях історичного часу: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 8 лютого 2023 р. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2023. № 4. С. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.15407/vn2023.04.062>

REFERENCES

Alphabet of Christian Science and Rite (Abridged edition). (2002). (Preface by Bishop Sofron Mudryi). Ivano-Frankivsk, Ukraine: Publishing House of Ivano-Frankivsk Theological Academy. [In Ukrainian].

Balakyр, A. (2023, December 17). \$25 thousand, cars and ‘respect’ for joining the UOC-MP. How the invaders eliminate the parishes of the OCU, UGCC and Protestants. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy (Religious Information Service of Ukraine)*. Retrieved from https://risu.ua/25-tisyach-mashini-tapovaga-za-perehid-do-upc-mp-yak-okupanti-likvidovuyut-prihodi-pcu-ugkc-ta-protestantiv_n144795 [In Ukrainian].

Viiytshyn, V. I. (2017). Ivano-Frankivsk Eparchy-Metropolia (1989-2011): Stages of Revival and Peculiarities of Formation (Canonical and Legal Aspect). *Naukovyi Visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslavskoho universytetu UGCC “Dobryi Pastyr”*. *Bohoslovia (‘Dobryi Pastyr’ Scientific Journal of Ivano-Frankivsk Theological University of the UGCC. Theology)*: A collection of scientific papers (Editor-in-Chief R. A. Gorban), 10-11, 9-31. Retrieved from <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/121/221> [In Ukrainian].

Henyk, L. Ya. (2017-2018). Sofron Mudryi, Doctor of Canon Law (Ordo Sancti Basilii Magni), a researcher of the history of Ukrainian Christianity. *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia (Carpathians: person, ethnicity, civilisation)*, 7-8, 305-326. Retrieved from <https://carpathiansjournal.pnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/76/2018/11> [In Ukrainian].

Golomidova, N. (2010, March 4). Sofron Mudryi: ‘Fasting is not just about giving up meat’. *Halytskyi Korespondent (Halychian correspondent)*. Retrieved from <https://gk-press.if.ua/x2506> [In Ukrainian].

Gorban, R. A., & Deliatynskiy, R. I. (2010). *Ivano-Frankivsk Theological Academy of the UGCC: Traditions and Formation (to the 125th anniversary of the Ivano-Frankivsk Eparchy of the UGCC, the 20th anniversary of the emergence of the Theological Seminary from the underground and the 10th anniversary of the founding of the Theological Academy)*: A scientific publication. Ivano-Frankivsk, Ukraine: Nova Zoria. (Series of scientific publications *Dobryi Pastyr* Scientific Journal, Library of Ivano-Frankivsk Theological University, Issue 1). [In Ukrainian].

Gorban, R. A. (2007). *Belonging to the Church sui iuris and its change according to the current church legislation: commentary on the legal norms that govern the affiliation to the Church sui iuris and the rite and their change*: a textbook. Ivano-Frankivsk, Ukraine: Hostynets. [In Ukrainian].

Gorban, R. A. (2019). Optimism as a worldview basis of Ukrainian mentality and Ukrainian culture (philosophical and religious aspect). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofsko-politohichni studii (Journal of Lviv University. Series of philosophical and political studies)*, 24, 16-24. doi: 10.30970/2307-1664.2019.24.2 [In Ukrainian].

John Paul II. (2005). *Memory and Identity. Conversations at the turn of the millennium*. (Translation from Italian by Mariana Prokopovych; Italian Institute of Culture in Ukraine). Lviv, Ukraine: Chronicle; Ukrainian Catholic University. [In Ukrainian].

Isichenko, I. (1998). The Good Shepherd: (to the 75th anniversary of the Reverend Cyrus. Sofron Mudryi). In *Mudryi Sofron, Ordo Sancti Basilii Magni, Bishop. Bibliographic index* (pp. 9-15). Ivano-Frankivsk, Ukraine: Nova Zoria. [In Ukrainian].

Karas, H. V. (2011). The role of Bishop Sofron Mudryi in preserving musical culture of Ukrainians in the diaspora. In *Ukraine - Vatican: Church-State relations in the context of the experience of united Europe: Proceedings of the 5th International Research-to-practice Conference (Halych, 2011, May 26-28)*. (pp. 433-440). Halych, Ukraine: Information and Publishing Department of *Davnii Halych* National Reserve. [In Ukrainian].

Kaskiv, O. V. (2022). Influence of Father Sofron Mudryi on the Development of Preaching in the Ukrainian Greek Catholic Church (1960-1993). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofsko-politohichni studii (Journal of Lviv University. Series of philosophical and political studies)*, 43, 32-38. doi: 10.30970/PPS.2022.43.4 [In Ukrainian].

Kaskiv, O. V., & Maika V. V. (2021). Influence of Bishop Sofron Mudryi on the seminary formation and personnel policies in Ivano-Frankivsk Eparchy. *Dobrii Pastyr: Naukovyi Visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho. Bohoslovia. Filosofiia. Istoriiia* ('Dobryi Pastyr' Scientific Journal of John Chrysostom Ivano-Frankivsk Academy. Theology. Philosophy. History). (Editor-in-Chief R. A. Gorban), 16, 10-26. doi: 10.52761/2522-1558.2021.16.2 [In Ukrainian].

Kaskiv, O. V. (2019). Scientific activities of Bishop Sofron Mudryi. *Virtus: Scientific Journal*, 35(June), 25-27. Retrieved from <http://conference-ukraine.com.ua/ua/virtus/archivej> [In Ukrainian].

Klymentii (Vasyl Stasiv; Fr.; Ordo Sancti Basilii Magni). (2015). The spiritual and material contribution of Sofron Mudryi to the development of the *Misioner* Publishing House. In Klymentii (Vasyl Stasiv, Fr.; Ordo Sancti Basilii Magni), *The mission of the elevated style. Vasyliian publishing house: past, present and future*. (Introduction by His Beatitude Sviatoslav Shevchuk, & Dmytro Stepovyk). (pp. 288-297). Zhovkva, Ukraine: Misioner. [In Ukrainian].

Klonovskyi, Yu. (2015). The works of Sofron Mudryi as a source for studying the activities of the bishop and the history of the Church. *Studentski istorychni zoshyty (Student history notebooks): a collection of student research papers, 6(dedicated to the 150th anniversary of the birth of Metropolitan Andrei Sheptytskyi)*, 49-60. Retrieved from https://nauka.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/122/2018/06/SIZ_6_2015_r.pdf [In Ukrainian].

Kozytskyi, A. (2021). *Holodomor research and genocidal studies*. Lviv, Ukraine: Apriori. [In Ukrainian].

Mudryi, S. (2011). *Spiritual conversations*. Zhovkva, Ukraine: Misioner. [In Ukrainian].

Mudryi, S. (1995). *Outline of the history of the Church in Ukraine*. Rome, Italy – Lviv, Ukraine: Vasyliian publishing house. [In Ukrainian].

Mudryi, S. (2013). *Transition to another rite (from Byzantine-Ukrainian to Latin): monograph*. (Translated from Latin by Fr. Ivan Kozovyk). Zhovkva, Ukraine: Misioner. [In Ukrainian].

Mudryi, S. (2008). *Beneath the wings of God's Providence: memoirs of my life. Selected articles and speeches*. Ivano-Frankivsk, Ukraine: Nova Zoria. [In Ukrainian].

Mudryi, S. (1993). *Preaching and catechism: lecture notes*. Rome, Italy: Ukrainian

Pontifical College of St. Josaphat. [In Ukrainian].

Mudryi, S. (1970). The price of patience. In S. Mudryi, *Sunday Evangelization. Sunday radio sermons from the Vatican* (pp. 47-51). Rome, Italy: Vasyliian publishing house. [In Ukrainian].

Mudryi, S. (2017, October 5). What is wisdom? *Nova Zoria: Ukrainyskyi Greko-Katolytskyi chasopys (Nova Zoria: Ukrainian Greek-Catholic Journal)*, 37(1183), 3. [In Ukrainian].

Pena, L. I. (2016). The linguistic style of the ‘Spiritual Conversations’ by Sofron Mudryi. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Romano-slovianskyi dyskurs (Scientific Journal of Chernivtsi University. Romano-Slavic Discourse)*, 772, 83-86. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_rsd_2016_772_18 [In Ukrainian].

Pena, L. I. (2019). ‘Words’ of Sofron Mudryi: features of the language style. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Romano-slovianskyi dyskurs (Scientific Journal of Chernivtsi University. Romano-Slavic Discourse)*, 812, 53-58. [In Ukrainian].

Smolii, V. A., & Yas, O. V. (2022). Modern russian-Ukrainian War in the Light of Postcolonialism. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine)*, 6, 3-16. doi: 10.15407/visn2022.06.003 [In Ukrainian].

Stepovyk, D. V. (1998). Wisdom as a gift of God. In *Mudryi Sofron Ordo Sancti Basilii Magni, Bishop. Bibliographic index* (pp. 18-25). Ivano-Frankivsk, Ukraine: Nova Zoria. [In Ukrainian].

Stepovyk, D. V. (2009). Final Word on the ‘Words’ of goodness, love and science from Bishop Sofron Mudryi. In S. Mudryi, *Words. Issue 4* (pp. 297-302). Ivano-Frankivsk, Ukraine: Publishing house of Ivano-Frankivsk Theological Academy. [In Ukrainian].

Stepovyk, D. V. (2004). Final word. In S. Mudryi, *Words. Issue 2* (pp. 210-212). Ivano-Frankivsk, Ukraine: Publishing house of Ivano-Frankivsk Theological Academy. [In Ukrainian].

UGCC. History. Revival. Confessors of Faith: (to the 30th anniversary of the Ukrainian Greek-Catholic Church emergence from the underground): bibliographic index. (2019). (Ivan Franko Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library, & Department of Local History Literature; O. Sharan & S. Dzhoholyk

(Compiled); G. Gorban (Ed.); L. Babii (Responsible for the issue). Ivano-Frankivsk, Ukraine: [N.p.]. [In Ukrainian].

Tsyperdiuk, I. M. (2017). Religious journalism of Bishop Sofron Mudryi broadcast by the Ukrainian editorial staff of the Vatican Radio. *Sofia. Humanitarno-relihiieznavchyi visnyk (Sofia. Humanitarian and Religious Studies Journal)*, 2(9), 98-99. Retrieved from <https://ugi.edu.ua/wp-content/uploads/2020/07/pdf> [In Ukrainian].

Tsyperdiuk, I. M. (2016). The role of Bishop Sofron Mudryi in the formation and development of the Ukrainian editorial staff of the Vatican Radio. *Masova komunikatsiia: istoriia, sohodennia, perspektyvy (Mass communication: history, today, prospects)*, 9-10(7), 154-159. Retrieved from <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12125/1/Tsyperdyuk%20I.pdf> [In Ukrainian].

Yas, O. V. (2023). War in the projections and constructions of historical time: based on the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on 8 February 2023. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine)*, 4, 62-71. doi: 10.15407/visn2023.04.062 [In Ukrainian].

Richard Gorban

Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor, Professor at the Department of History of Art and Social and Humanitarian Sciences of Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts of Lviv National Academy of Arts, Kosiv, Ivano-Frankivsk Oblast, Ukraine; Professor at the Department of Theology of Private Higher Education Institution John Chrysostom Ivano-Frankivsk Academy, Ivano-Frankivsk, Ukraine; e-mail: graukr@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7112-9723>

The Price of Patience as Preservation of God's and Ukrainian Sonship in the Philosophical and Theological Conception of the History of the Ukrainian Church by Sofron Mudryi (to the 100th anniversary of the birth of His Excellency Bishop)

Abstract

The article is dedicated to the 100th anniversary of the birth of Bishop Sofron Mudryi, Eastern Canon Law professor at the Pontifical Oriental Institute in Rome, subsequently at Ivano-Frankivsk Theological Academy and Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. It comprises two blocks. The first one offers an analysis of the research works written over a quarter of a century, starting from the late 1990s, by representatives of various branches of Ukrainian human sciences, which study the ecclesiastical, educational and scientific spheres of his activities. The review of research explorations allowed not only to show the magnitude of this outstanding personality as an ecclesiastical and cultural figure, but also to reveal a significant gap, that is the lack of studies of the philosophical views of His Eminence Bishop. The second block gives the analysis of the philosophical dimension of the historical and jurisprudential heritage of Professor Mudryi in the scientific discourse for the first time, as well as that of his historiosophy, and philosophical and theological vision of the thinker of the millennial history of Ukrainian Christianity focusing on such concepts as proselytism and the price of patience. The author argues that philosophy as an ideology shaped every ecclesiastical or public speech of Sofron Mudryi, his scientific and theological thought and determined the ideological and conceptual level of his writings and statements. Being a historian of the Church and Doctor of Canon Law, Professor Mudryi developed a philosophical and religious vision of historical and legal issues of proselytism in the light of the holistic understanding of the identity of the national and religious in their inseparability, interrelation and mutual influence on the heroic trails marked by glory, and on the tragic paths of the history of the formation of the Ukrainian Church and Ukrainian nation as a single historical and cultural process.

Keywords: canon law, proselytism, spiritual ethnocide, dechristianisation, denationalization, development, ecumenism, Second Vatican Council, Ukrainian Christianity, Catholicism, orthodoxy, national religious identity, John Paul II, eschatology.